

План-проспект кандидатської дисертації

Дегтерьової Вікторії Анатоліївни

Тема дисертаційного дослідження: «Тенденції розвитку системи позашкільної освіти в Україні в 50-х рр. ХХ – на почат. ХХІ ст.»

План-проспект дисертаційного дослідження Дегтерьової В. А.

Актуальність. Розвиток системи позашкільної освіти в Україні, тісно пов'язано з розвитком країни в цілому: історичним, суспільно-політичним, соціально-економічним та культурним. Відповідно, кожен з історичних періодів пов'язаний із змінами в житті суспільства визначав і тенденції розвитку системи позашкільної освіти, напрямки діяльності гуртків, як форми організації навчально-виховного процесу.

Офіційним роком народження позашкільної освіти вважається 1918 рік, коли Софія Федорівна Русова очолила Департамент дошкільної та позашкільної освіти. Вона відзначала, що позашкільна освіта являється важливою ланкою у вихованні та формуванні підростаючого покоління.

1920 – 1935 рр. – в Україні цілковито встановлюється радянська влада, цей період характеризуються спрямованістю на соціальне виховання дітей у закладах позашкільної освіти та відносною незалежністю української освітньої політики.

1936 – 1945 рр. – період, коли концепція та ідеї соціального виховання були визнані шкідливими, також в цей час відбувалося протистояння зовнішньому агресору (Друга світова війна), що негативно впливає на розвиток освіти в цілому та розвиток позашкільної освіти зокрема.

1946 – 1959 рр. цей період пов'язаний з післявоєнним відновленням держави та початком «хрущовської відлиги», прийняттям ряду законів (Закон «Про п'ятирічний план відбудови та розвитку народного господарства СРСР на 1946 – 1950 рр.», Закон «Про відбудову народного господарства України», «Закон про зв'язок школи із життям» 1958 року, хрущовська реформа

освіти), соціальне виховання в позашкільних закладах було спрямоване на нав'язування педагогам класово-партійної точки зору(партійної лінії в освіті).

Визначення 50-х рр. ХХ ст. нижньої межі дослідження пов'язане з тим, що у 1952 році було прийнято спеціальну постанову Ради Міністрів СРСР «Про впорядкування, введення типових штатів і встановлення посадових окладів працівникам позашкільних закладів». Діяльність позашкільної освіти пов'язується з новим змістом, трудовим вихованням, формуванням активної творчої особистості вихованців, радикально змінюються форми і методи роботи з кадрами, до позашкільних закладів прикріплюються шефські організації і підприємства, творчі спілки, військові підрозділи тощо.

В 1958 році було прийнято Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р.), постановами Центральної Ради Всесоюзної піонерської організації ім. В. І. Леніна «Про поліпшення роботи позашкільних установ» у зв'язку з Законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1959 р.) і «Про дальший розвиток ініціативи і самодіяльності у Всесоюзній піонерській організації імені В.І. Леніна» (1960 р.) перед органами народної освіти були поставлені завдання: по-перше, поліпшити керівництво роботою позашкільних закладів та сприяти що до організаторської позашкільної, піонерської роботи в районі, місті, області, республіці, по-друге, зміцнити кадри працівників позашкільних закладів, організувати їх підготовку і перепідготовку, по-третє, вирішити питання про закріплення за кожним позашкільним закладом шефів із числа комсомольських організацій промислових підприємств, установ, колгоспів і радгоспів, в-четвертих, сприяти залученню до їх роботи громадських і творчих організацій, що помітно вплинуло на вдосконалення та розвиток навчально-виховної роботи позашкільних закладів.

Отже, в 50-ті рр. ХХ ст. відбулися помітні зміни освітньої парадигми, напрямком радянської педагогіки цього часу стала гуманізація навчання,

метою роботи позашкільних закладів було формування творчої особистості, яка включала роботу клубів, створення єдиної сітки гуртків, факультативів, які задовольняли багатоманітні запити і потреби вихованців. Матеріально-технічна база позашкільної освіти перебувала у скрутному стані й потребувала відновлення. На ряду з державним фінансуванням у цей період виникає шефство(підприємства надавати матеріальну допомогу закладам освіти й брали участь у вихованні).

В кінці 50-х – на початку 60-х років почалося помітне посилення впливу позашкільних закладів освіти на навчально-виховний процес загальноосвітньої школи.

В 1960 р, відбувається помітний розвиток і якісне вдосконалення діяльності позашкільних закладів освіти, що сприяло прийняттю нової редакції Положень, в яких були розширені обов'язки позашкільних установ.

У 1977 р були розроблені кваліфікаційні характеристики посад керівних і педагогічних працівників дитячих дошкільних і позашкільних установ і затверджені постановою Державного Комітету Ради Міністрів СРСР з праці і соціальних питань.

У 60-ті – на початку 70-х рр. посилюється увага до організації виховного процесу за місцем проживання.

Протягом 1990-х рр. з'явилися скаутські та інші дитячі організації.

В Законі України «Про освіту» 1992 року змінюється статус і функції установ додаткової освіти.

У законопроекті «Про додаткову освіту» 1998 року розглядаються вже дві сфери: додаткова освіта дітей і додаткова освіта дорослих.

Закон України «Про позашкільну освіту» 22.06.2000 року визначає державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні засади.

Визначення почат. XXI ст., верхньої межі дослідження, пов'язане з тим, що у в цей період було прийнято Закон України «Про позашкільну освіту» (2000р). Також було розроблено та винесено на розгляд Кабінету

Міністрів України проект закону України „Про внесення змін до деяких законів України“ (29.04.2021 № 5450), одним з яких є Закон України «Про позашкільну освіту» та інші листи, нормативно-правові акти, постанови, накази тощо.

Відродження нації України та її духовне відновлення, радикальні зміни, котрі пов'язані з переходом до новітніх економічних відносин в усіх сферах життя суспільства, потребують також і нових підходів до вирішення питань освіти й виховання майбутнього покоління. Будь-яка розвинута країна і кожна цивілізована нація самою щонайбільшою своєю цінністю вважає талановиту, обдаровану людину.

Значні зміни в суспільно-політичній, соціально-економічній сферах суспільства зумовили впровадження реформ в усіх сферах суспільного життя і в галузі освіти також. Ці нововведення спрямовані на досягнення рівня світових стандартів. В умовах оновлення суспільства особлива роль належить позашкільним закладам освіти, які являються невід'ємною частиною системи освіти

Відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту» важливим питанням стає актуалізація, розвиток напрямків діяльності та проблеми визначення освітніх пріоритетів позашкільних закладів освіти, а провідною функцією системи позашкільної освіти дітей є реалізація освітніх програм і освітніх послуг з метою задоволення освітніх потреб громадян, суспільства, держави (<https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/zb-tez100.pdf>)

Всебічний розвиток гармонійної особистості, її активності, самостійності, творчості, конкурентоздатності мають соціальну значущість для сьогодення, для розвитку і процвітання нашої незалежної держави. У статті 31 Конвенції про права дитини говориться, що дитина має право на творчий розвиток, участь в різноманітних конкурсах, виставках, проектах, дозвіллевих заходах тощо. Найбільш сприятливі умови для всебічного розвитку творчої, креативної, ініціативної особистості відповідно до її інтересів, захоплень, уподобань є у позашкільних закладах освіти, діяльність

яких будується на основі природи дитини: допитливості, бажання проявити себе, втілити в життя свої мрії, ідеї, фантазії і т. д.

В позашкільних навчальних закладах створені сприятливі умови для здобуття додаткової освіти, організації змістовного дозвілля, задоволення освітньо-культурних потреб, попитів у професійному самовизначенні, творчій самореалізації, формування патріотизму, любові до батьківщини, гордості за її досягнення та здобутки, поваги та ціннісного ставлення до національних та народних традицій, звичаїв, обрядів та ін.

В сучасну добу державою приймаються закони, втілюються в життя освітні реформи, вживаються заходи щодо збереження мережі позашкільних навчальних закладів, зміцнення, модернізації та оновлення матеріально-технічної бази, удосконалення програмного і методичного забезпечення, покращується якість та створюються потрібні умови для здобуття позашкільної освіти, її доступності для дітей.

Основним об'єктом навчання і виховання в позашкільному закладі освіти є дитина, її інтереси, здібності, нахили, вподобання, психофізичні особливості, стан здоров'я. Відсутність примусу, свобода вибору діяльності робить позашкільні заклади привабливими для дітлахів. Індивідуально-особистісний підхід реалізується не в думках, намірах чи принципах, а в практичній діяльності, просто, безпосередньо через спілкування, що є неоціненним для розвитку особистості дитини.

(<https://ips.ligazakon.net/document/MUS9078>)

Щонайбільше актуальним в умовах неконтрольованого потоку інформації, що деколи має агресивну спрямованість і низьку культуру, є забезпечення змістовного дозвілля закладами позашкільної освіти.

(<https://ips.ligazakon.net/document/MUS9078>)

Як наслідок, найбільше дітей охоплено позашкільною освітою в Кіровоградській (46,6% від загальної кількості дітей шкільного віку), Харківській (42,3%), Київській (41,1%), Сумській (40,8%), Луганській

(38,72%), Дніпропетровській (36,4%), Чернігівській (35,4%), Миколаївській (35,2%), Херсонській (35%), Одеській (33,7%) областях та м. Києві (37,9%). Колегія Міністерства освіти і науки України рішення від 27 листопада 2008 року протокол № 14/3-3 Про стан і перспективи розвитку позашкільної освіти травень 2018 року м. Київ (<https://ips.ligazakon.net/document/MUS9078>)

Позашкільна освіта сьогодення ґрунтується на особливих соціально-педагогічних і психолого-педагогічних засадах, які були створені минулими поколіннями педагогів, і сучасних навчально-виховних технологіях таких, як інформаційно-комунікаційні, інтерактивні та інші. Діяльність позашкільних освітніх закладів спрямовується на розвиток творчих здібностей дитини у різних царинах: науково-технічній та спортивно-технічній, фізкультурно-спортивній, природничо-науковій, художньо-естетичній, еколого-натуралістичній, туристично-краєзнавчій, військово-патріотичній, соціально-педагогічній та іншій. Спрямування позашкільних освітніх закладів містять 11 фундаментальних напрямів і понад 400 профільних творчих об'єднань для дітей та учнівської молоді (навчально-виховний процес передбачає гуманістичний, особистісно-орієнтований й дитино-центричний, природо-відповідний підходи, і будується на принципах науковості, наступності, системності, полікультурності, інтегративності, єдності освіти та виховання (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. Ст.62). (<https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/zb-tez100.pdf>)

Щодо виховання підростаючого покоління хочеться зауважити, що ще століття тому Софія Русова у своїй педагогічній діяльності безперервно акцентувала увагу на значущій ролі та обов'язку держави в підтримці та розвитку безкоштовної позашкільної освіти, яка може забезпечити країні помітний прогрес у формуванні національного та патріотичного світосприйняття (ст. 7). (<https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/zb-tez100.pdf>)

Отже, сьогодні діяльність закладів позашкільної освіти розглядається як один із визначних факторів, який допомагає розкриттю здібностей

особистості, формуванню у вихованців загальнолюдських цінностей, розвитку та підтримці талановитих дітей, тобто сприяє формуванню нової творчої, гармонійної особистості – громадянина незалежної української держави (ст. 13). (<https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/zb-tez100.pdf>)

Навчально-виховний процес в закладах позашкільної освіти сприяє посиленню творчої спрямованості, підвищенню науково-технічного рівня, професійному самовизначенню, активізації розумової діяльності, поглибленню знань, набуттю практичного досвіду, оволодінню загальними методами, прийомами, технологіями трудової діяльності, удосконаленню відповідних вмінь та навичок (І. Бех зазначав, що повноцінний розвиток особистості дитини відбувається тоді, коли вона стає суб'єктом практичної діяльності. Сучасні позашкільні заклади освіти є освітньо-виховним простором, де діти мають спроможність реалізувати набуті знання (ст. 59)), допомагає вихованцям розвинути пошуково-дослідницьку активності, креативне, творче мислення, підготуватися до практичного життя в сучасних мінливих, інформаційно-насичених умовах, сприяє формуванню здатності орієнтуватися в нових соціальних умовах, адаптуватися до нових вимог оточуючого середовища (ст. 32).

(<https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/zb-tez100.pdf>)

Отже, позашкільна освіта розглядається на сьогоднішній день як одна з основних ланок неперервної освіти в системі виховання злагодженої, всебічно розвиненої особистості, найповнішого розкриття її здібностей, задатків і вподобань, створення умов для гармонійного розвитку і підтримки талантів та обдарувань у різноманітних галузях: науці, мистецтві, спорті тощо. Також позашкільля забезпечує вихованців можливістю вільного вибору діяльності, до якої у дитини проявляється інтерес, продукує необхідні умови для прояву її природних здібностей (ст. 69).

Всеукраїнський Конгрес «Позашкільля України: сьогодні і перспективи» (збірник статей) (<https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/zb-tez100.pdf>)

Проаналізувавши історико-педагогічну літературу, архівні матеріали та публікації видно, що систему позашкільної освіти в Україні можна пов'язати з віхами розвитку держави, змінами та процесами, які відбувалися в суспільному, політичному, економічному житті.

Позашкільні заклади освіти – являються невід'ємною частиною неперервної освіти та надають вихованцям нові знання, розвивають практичні вміння та навички, допомагають реалізувати творчий потенціал дитини, сприяють професійному самовизначенню, соціалізації і т. д.

Отже виходячи з проведеного аналізу зазначимо, що система позашкільної освіти в Україні залишається значущою складовою навчально-виховного процесу ефективним засобом для всебічного гармонійного розвитку особистості.

Визначання тенденцій розвитку система позашкільної освіти в Україні являється актуальною темою, яка допоможе у розв'язанні актуальних проблем в позашкільній освіті, визначити стратегії розвитку системи позашкільної освіти в майбутньому, сприятиме формуванню нових форм та методів діяльності та підвищенню ефективності діяльності позашкільних закладів освіти, що сприятиме гармонійному, всебічному розвитку підростаючого покоління та розбудові незалежної української держави в цілому.

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування тенденцій, принципів і закономірностей розвитку позашкільної освіти в Україні в 50-х рр. ХХ – на почат. ХХІ ст. та розробка на цій основі практичних рекомендацій щодо підвищення результативності функціонування позашкільної освіти в сучасних умовах.

Досягнення мети передбачає вирішення комплексу взаємопов'язаних проблемних питань, зміст і актуальність яких визначаються особливостями становлення і розвитку системи позашкільної освіти в Україні.

У дисертації ставимо такі **завдання**: проаналізувати стан розробленості проблеми у вітчизняній науковій літературі для виявлення

перспективних напрямів реформування позашкільної освіти з реформування середньої освіти загалом; уточнити понятійно-категорійний апарат, зокрема конкретизувати – терміни: «позашкільна освіта», «позашкільний заклад освіти», «додаткова освіта»; здійснити порівняльний аналіз розвитку позашкільної освіти в зарубіжних країнах та Україні; визначити й охарактеризувати періодизацію та основні етапи розвитку позашкільної освіти; розкрити сутність, структуру, принципи та механізми впливу на дітей позашкільної освіти на національному та регіональному рівнях; розробити структурно-функціональну модель функціонування позашкільної освіти в Україні на сучасному етапі; обґрунтувати вихідні положення концепції модернізації національної – системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації керівних кадрів у сфері позашкільної освіти на основі узагальнення вітчизняного досвіду та результатів дослідження проблеми.

Об’єкт дослідження – розвиток позашкільної освіти в Україні у 50-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. **Предмет дослідження** – трансформації змісту позашкільної освіти в Україні у визначений період.